

LEMNISCAAT LEVENDE FILOSOFIE

Lemniscaat Levende Filosofie wil stimuleren tot nadenken over onszelf en over de samenleving waarin we leven. De boeken uit deze reeks, geschreven door eigentijdse filosofen, zijn toegankelijk voor een breed publiek.

Antihandboek

Michel Onfray

voor de filosofie

Tegendraadse lessen in de geest van Socrates

Vertaald door Marjolijn Stoltenkamp

Lemniscaat

Het filosofiefonds van uitgeverij Lemniscaat komt tot stand onder begeleiding van prof. dr. Marc Van den Bossche.

© Nederlandse vertaling: Marjolijn Stoltenkamp

Beeld omslag: Barry Flanagan, *Hospitality* (1990), met dank aan Waddington Galleries, Londen

Vormgeving: Marc Suvaal

Illustraties: Jochen Gerner

Nederlandse rechten Lemniscaat b.v., Rotterdam, 2003

ISBN 90 5637 505 9

Copyright © Bréal, Rosny, 2001

Oorspronkelijke titel: *Antimanuel de philosophie – Leçons socratiques et alternatives*

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk: Drukkerij Wilco, Amersfoort

Bindwerk: Stronkhorst – Van der Esch, Groningen

Dit boek is gedrukt op milieuvriendelijk, chloorvrij gebleekt en verouderingsbestendig papier en geproduceerd in de Benelux, waardoor onnodig milieuverontreinigend transport is vermeden.

**De taak van de filosofie volgens Nietzsche:
'De strijd aanbinden met de domheid.'**

De vrolijke wetenschap, paragraaf 328.

Mijn oprechte dank gaat uit naar Micheline Hervieu voor haar logistieke behulpzaamheid, naar mijn leerling Franck Perret voor zijn portretten van auteurs, naar Jean-François Sineux voor zijn filosofische kippen (zie de illustraties op pagina 220 en 292) en naar Emmanuel Barthélemy voor alles.

Voor mijn vroegere, huidige en toekomstige leerlingen van het *lycée technique*.

INHOUD

Inleiding

Moet je aan het begin van het schooljaar je leraar filosofie in brand steken? 13

Raoul Vaneigem 18

Jean Dubuffet 19

Karl Gottlob Schelle 19

Jacques Derrida 20

Pierre Hadot 21

Deel I Over de mens 25

1 Natuur Apen, kannibalen en masturbatie 27

Heb je nog veel van een baviaan in je? 28

Julien de la Mettrie 33

Immanuel Kant 34

Denis Diderot 34

Thomas Hobbes 35

Simone de Beauvoir 36

Voltaire 37

Heb je wel eens mensenvlees gegeten? 41

Michel de Montaigne 45

Waarom masturbeer je niet op het schoolplein? 47

Wilhelm Reich 52

De cynici 52

Peter Sloterdijk 54

Een andere tekst over de natuur 56

François Dagognet 56

2 Kunst Decoders, de Mona Lisa en urinoirs 59

Heb je altijd een decoder nodig om een kunstwerk te begrijpen? 60

Paul Veyne 65

Theodor W. Adorno 66

David Hume 66

Walter Benjamin 67

Wat doet de Mona Lisa in de eetkamer van je opa en oma? 69

Jean Dubuffet 74

Wanneer verandert een urinoir in een kunstwerk? 75

Octavio Paz 80

Marcel Duchamp 80

Plato 81

Andere teksten over kunst 85

Georges Bataille 85

Pierre Bourdieu 86

Arthur Schopenhauer 86

3 Techniek Mobile telefoons, slaven en transplantatie 89

Kun je zonder je mobiele telefoon? 90

Max Horkheimer en Theodor W. Adorno 94

Paul Virilio 96

Moet het brein van je leraar filosofie getransplanteerd worden naar de hersenpan van zijn collega lichamelijke opvoeding? 97

Hans Jonas 101

Zijn minimumloners moderne slaven? 102

Friedrich Nietzsche 106

Paul Lafargue 108

André Gorz 109

Herbert Marcuse 110

Andere teksten over techniek 112

René Descartes 112

Aristoteles 113

Jürgen Habermas 114

Ernst Jünger 115

Deel II Hoe kunnen we samenleven? 117

4 Vrijheid Architecten, pedofielen en het internet 119

Waarom lijkt je school op een gevangenis? 120

Gilles Deleuze 124

Jeremy Bentham 125

Michel Foucault 127

Kiest een pedofiele pedagoog zelf voor zijn seksuele neigingen? 128

D'Holbach 133

Baruch de Spinoza 135

Sade 136

Max Horkheimer en Theodor W. Adorno 137

Sluit je pornografische websites voor je kinderen af of niet? 139

John Stuart Mill 143

Karl Popper 144

Andere teksten over vrijheid 145

Jean Grenier 145

Pierre Joseph Proudhon 146

Michael Bakoenin 147

Max Stirner 147

5 Recht Het schoolreglement, de directeur en de politie 151

Doe je wat de directeur zegt, ook als hij onzin uitkraamt? 152

Epicurus 157

Étienne de la Boétie 157

Jean Meslier 158

Henri-David Thoreau 159

John Locke 160

Baruch de Spinoza 161

Pierre Gassendi 162

Sophocles 163

Hugo de Groot 163

Moet je het schoolreglement in de vuilnisbak gooien? 165

Marcel Conche 170

Jean-Jacques Rousseau 171

Is de politie bedoeld om je leven systematisch te verpesten? 173

Claude Adrien Helvétius 179

6 Geschiedenis Geweld, nazi's en nihilisten 181

Mag je tot geweld overgaan? 182

René Girard 187

Georges Sorel 188

Vind je het zinvol nazi's van bijna honderd jaar te berechten? 190

Vladimir Jankélévitch 195

Myriam Revault d'Allonnes 196

Wat zeg je als je 'no future' in je tafel krast? 197

Emil Michel Cioran 201

Hannah Arendt 202

Augustinus 203

Condorcet 205

G.W.F. Hegel 206

Immanuel Kant 207

Andere teksten over geschiedenis 209

Volney 209

Eric Hobsbawm 210

Deel III Hoe ver reikt onze kennis? 213

7 Bewustzijn De appel, het flauwvallen en de psychoanalyticus 215

Wat verdwijnt er wanneer je je bewustzijn verliest (alleen of met zijn tweeën)? 216

Jean-Paul Sartre 221

Étienne de Condillac 221

René Descartes 222

Waarom is de appel van Adam je in de keel blijven steken? 223

Genesis 227

Vladimir Jankélévitch 228

Charles de Saint-Évremond 229

Fernando Pessoa 230

Jean-Jacques Rousseau 231

Wat zoek je in het bed van je ouders als je zes of zeven jaar bent? 232

Sigmund Freud 237

Wilhelm Reich 237

Nog een tekst over het bewustzijn 240

Gottfried Wilhelm Leibniz 240

8 Rede Dronkenschap, horoscopen en gezond verstand 243

Welk deel van je verstand verdwijnt tijdens een avondje doorzakken? 244

Immanuel Kant 248

Staat de uitslag van je eindexamen in de sterren geschreven? 251

Lucretius 256

Theodor W. Adorno 257

Nicolas Malebranche 258

Gaston Bachelard 259

Thomas van Aquino 260

Waarom moeten we verstandig zijn? 261

Max Horkheimer 266

Epictetus 266

Blaise Pascal 267

Andere teksten over de rede 268

Paul Feyerabend 268

Friedrich Nietzsche 269

9 **Waarheid** Politici, leugenaars en marihuana 271

Zeg je tegen je vriend(in) dat je hem/haar ontrouw bent geweest? 272

Immanuel Kant 276

Theodor W. Adorno 277

Moet je beslist een leugenaar zijn om president van Frankrijk te worden? 279

Pierre Hadot 283

Plato 283

Niccolò Machiavelli 284

Waarom kun je in Amsterdam gewoon hasjiesj kopen en op school niet? 286

Blaise Pascal 290

Andere teksten over de waarheid 291

Plato 291

Alain 294

Francis Bacon 295

Simone Weil 296

Conclusie

Laat ze in leven... 298

Raoul Vaneigem 302

Jacques Derrida 303

Bijlagen 305

Hoe verleid je je examiner? 305

Verantwoording van de foto's 318

Verantwoording van de vertaling 320

INLEIDING

Moet je aan het begin van het schooljaar je leraar filosofie in brand steken?

Niet meteen. Wacht er nog even mee. Gun hem in ieder geval de tijd te laten zien wat hij waard is voordat je hem naar de brandstapel stuurt. Ik weet dat je voor deze leerstof bent gewaarschuwd: ze dient nergens toe, je begrijpt niet waar de docent het over heeft, ze roept steeds meer vragen op zonder er ooit antwoord op te geven, ze is vaak niet meer dan een voorgekauwd dictee waar je kramp in je pols van krijgt, enzovoort. Helemaal ongelijk heb je niet, zo is het vaak. Maar je hebt het ook niet helemaal bij het rechte eind, want het is niet altijd waar...

Ouwe sokken, baardapen en stomme types...

Je hebt gelijk: de filosofie kan haar publiek domweg de keel uithangen... In de eerste plaats wanneer er moeilijke woorden in voorkomen, maar vooral als daar misbruik van wordt gemaakt: ataraxie, fenomenologie, de dingen *an sich*, eidistisch en andere begrippen die bijna niet uit te spreken, te onthouden of toe te passen zijn. En verder wanneer filosofen zich opwinden over ogenschijnlijk vervelende of belachelijke vragen: waarom bestaan er dingen en is er niet niets? – een vraag van Leibniz (1646-1716), opnieuw aan de orde gesteld door Heidegger (1889-1976), twee van de belangrijkste Duitse filosofen. Of wanneer er op het ongemak van onmogelijk moeilijke woorden ook nog eens onzinnige vragen volgen. Bijvoorbeeld: hoe zijn synthetische oordelen *a priori* mogelijk? (Die vraag tref je aan bij Kant (1724-1804), een Duitse filosoof uit de achttiende eeuw, in zijn boek *Kritik der reinen Vernunft* ('Kritiek van de zuivere rede'), 1781.) Ten slotte kun je je aan de filosofie ergeren, omdat ze koppig voorrang blijft geven aan het stellen van vragen zonder zich ooit om de antwoorden te bekommeren. Want soms vinden mensen de vraag belangrijker dan het antwoord... (ze willen stil in hun hoekje blijven zitten en hun leven lang dat antwoord vermijden, zodat ze zich nooit met iets anders bezig hoeven te houden en nooit iets als afgedaan hoeven te beschouwen). Als je een leraar treft die in

één van deze gebreken uitblinkt, of zelfs in twee, zo niet in drie, dan heb je gelijk: hij pakt het niet goed aan.

... of briljante geesten, hippies en gemakkelijke figuren

Maar misschien heb je het toch niet helemaal bij het rechte eind, want je kunt heus wel met plezier filosoferen... Laten we allereerst duidelijk stellen dat we die technische en gespecialiseerde woordenschat misschien wel nodig hebben. Je hebt ook geen bezwaar tegen een dokter die het over een arterie of een monteur die het over een culbuteur kan hebben zonder dat iemand erover valt: specialistisch jargon is soms echt onvermijdelijk. Het is het beste er als filosoof zo vaak mogelijk van af te zien en gewone spreektaal te gebruiken. Maar als dat niet mogelijk is, omdat je voor een aangescherpte vraagstelling geschikte instrumenten nodig hebt, mag je er gebruik van maken, mits je niet overdrijft. Technisch jargon moet je leren, je krijgt het niet bij je geboorte mee – en dat geldt ook voor de woordenschat waarover je nu beschikt. Aanvaard het principe dat je je taalschat kunt verruimen door enkele essentiële filosofische begrippen aan te leren waarmee je doelmatiger kunt nadenken. Hoe rijker je woordenschat, hoe meer je denken aan diepgang wint, hoe armer ze is, hoe minder je je kunt losmaken van clichés...

Wat betreft vragen die ogenschijnlijk onzinnig zijn, heb je misschien gelijk: sommige zijn uitsluitend afkomstig van personen die zich in extreme mate in het vakgebied hebben gespecialiseerd. Daar hoeft jij niet bang voor te zijn... Laat de liefhebbers daar maar onder lijden. Waarom zou jij daar trouwens niet bijhoren, wanneer je een aantal jaren les in filosofie hebt gehad? Hoe dan ook, denk niet dat filosofen niets anders doen dan gespecialiseerde debatten voeren. Probeer allereerst de vragen te beantwoorden waarmee je in je dagelijks leven wordt geconfronteerd – daar is filosofie voor bedoeld. De lessen kunnen je daarbij helpen en horen dat ook te doen.

Ten slotte kun je in je eindexamenklas op een bepaald moment inderdaad merken dat je overstelpt wordt met vragen en dat de antwoorden naar verhouding minder vanzelfsprekend en schaarser zijn. Je hebt er alle reden toe: er komt in de loop van het jaar een periode waarin veel gewone ideeën die je hebt ontleend aan je ouders, je omgeving, de tijd waarin je leeft, hun geldigheid dreigen te verliezen en plaatsmaken voor een angstaanjagende woestenij. Stop dan niet met je filosofische zoektocht. Doe het tegenovergestelde. Alleen door verder te gaan, kun je deze verontrustende toestand achter je laten en zul je werkelijk plezier krijgen in het oplossen van persoonlijke en vervolgens algemene filosofische problemen.

Hulde aan Socrates

In feite hangt je verhouding tot de filosofie af van de persoon die je met het vakgebied in aanraking brengt. Daar ontkom je niet aan... En in dat verband is alles mogelijk. Het slechtste en het beste. Want je kunt net zo goed een docent treffen die voor eens en voor altijd je weerzin wekt tegen deze leerstof, als een docent die ervoor zorgt dat je de filosofie, de grootste filosofen en de essentiële teksten gaat waarderen – voor de rest van je leven. Doe wat je wilt met de eerste en spaar de tweede... Maar wacht met je oordeel tot je kunt aantonen dat het juist is.

De slechtste leraar is zonder twijfel de filosofische ambtenaar: hij kan zich niet losmaken van het officiële leerprogramma en zijn lessen zijn op negen begrippen gebaseerd – de natuur, de kunst, de vrijheid, het recht, de rede, het bewustzijn, de geschiedenis en de waarheid – en op een reeks filosofen: een dertigtal verzamelde werken, uiteenlopend van Plato (427-347 v.Chr.), de oudste, tot Heidegger (1889-1976), die het kortst geleden is gestorven, want in schoolse zin is een goede filosoof een dode filosoof... Deze ramp voor het onderwijs wijkt geen seconde af van een oud, naargeestig leerboek, van een leergang die jaren geleden is samengesteld, en begeeft zich absoluut niet buiten de platgetreden paden van de geschiedenis van de filosofie. Hij leert je ver-

Rembrandt (1606-1669), *Filosoof in meditatie* (1632), Parijs, Louvre.

plichte en traditionele kost. Of je er nu behoefte aan hebt of niet, hij propt je vol met aantekeningen waar je op je examen niets aan hebt, aangezien er nooit wordt gevraagd kennis in je hoofd te stampen en weer op te hoesten die je als de bladzijden van een telefoonboek uit je hoofd hebt geleerd.

Een goede docent is een aanhanger van Socrates. Wat wil dat zeggen? Socrates (469-399 v.Chr.) was een Griekse filosoof die bijna vijftienduizend jaar geleden zijn invloed deed gelden in de straten van Athene in Griekenland. Hij richtte het woord tot de mensen die op het marktplein en op straat naar hem toe kwamen. Hij bracht hen in verwarring door hen met ironische werkelijkheidszin en meesterlijke taalbeheersing voor ogen te houden dat hun zekerheden niet lang bestand bleken te zijn tegen een kritisch onderzoek. Nadat mensen Socrates vaak hadden ontmoet en met hem hadden gediscussieerd, ontdekten ze dat ze veranderd waren: de filosofie had hun zicht gegeven op onmetelijke mogelijkheden en hun leven een andere loop gegeven.

De socratische docent stelt voor jou en je vragen zijn kennis, zijn ironie, zijn taalbeheersing, zijn culturele ontwikkeling, zijn liefde voor het toneelstuk en zijn talent om het denken aanschouwelijk te maken ter beschikking, zodat je met behulp van de filosofie leert dieper na te denken en kritischer te zijn en je beter in staat bent om de wereld te begrijpen en er ten slotte invloed op uit te oefenen. In zijn ogen bieden de lessen gelegenheid (een paar uur per week gedurende drieëndertig weken, dus enkele tientallen uren in een jaar zonder ziekteverzuim, beijzelden wegen, je verslapen en spijbelen...) – gelegenheid dus om opbouwende kritiek uit te oefenen op de wereld en de werkelijkheid.

Voor deze soort docent bestaan er enerzijds geen nobele thema's van het juiste filosofische gehalte (de oorsprong van de tijd, de aard van de materie, de werkelijkheid van gedachten, goede argumentatie enzovoort) en anderzijds thema's die niet nobel of filosofisch genoeg zijn (van alcohol houden, hasjiesj roken, masturberen, geweld gebruiken, met de politie in aanraking komen, zelfbeheersing afwijzen, liegen tegen mensen van wie je houdt en andere onderwerpen die in dit handboek aan de orde komen in verband met een serie filosofische teksten): hij houdt zich uitsluitend bezig met een filosofische behandeling van alle vragen die je maar kunt stellen. De lessen tonen je een toneel waar via de docent een voortdurende dialoog plaatsvindt tussen jouw leven en het beschikbare filosofische denken.

De wonderen van de filosofie

Natuurlijk wens ik je niet toe dat je het hele jaar wordt opgezadeld met een exemplaar uit de soort van de filosofische ambtenaren. Wees blij dat zo iemand je pad niet kruist, maar dat je juist de kans hebt negen maanden lang (de zwangerschapsperiode van een eindexamenklas, tenminste voor de leerlingen die hun tijd niet verdoen...) in gezelschap te verkeren van een socratische

docent. Bedenk echter dat deze beide gestalten in de klas zelden scherp van elkaar te onderscheiden zijn. De verplichting om jullie te leren hoe je een opstel moet schrijven en hoe je commentaar kunt leveren op een tekst, de noodzaak om huiswerk op te geven, proefwerken te corrigeren en aantekeningen te dicteren, het naderende eindexamen: dit alles dwingt iedere leraar ertoe om compromissen te sluiten en heen en weer te zwenken tussen de officiële leerstof en praktische filosofie.

Afgezien van je pech als je een ambtenaar treft of je geluk als je een aanhanger van Socrates tegenkomt, moet je de persoon die je het vak bijbrengt en het vak zelf wel goed uit elkaar houden. De filosofie staat of valt niet met je docent en omvat bijna dertig eeuwen denken en denkers, uit India, uit China (een wereld waarover in Frankrijk geen onderwijs wordt gegeven, omdat men de filosofie traditioneel, zij het ten onrechte, laat beginnen in het Griekenland van de zevende eeuw voor Christus bij de filosofen die vóór Socrates optraden, zoals, onder vele anderen, Parmenides, Heraclitus en Democritus), maar ook uit Griekenland, Rome en Europa. Deze filosofische systemen, deze manieren van denken, deze personen hebben genoeg vragen opgeworpen en antwoorden bedacht om je plezier te laten beleven aan boeken, teksten, enkele bladzijden of gestalten die uit dit merkwaardige universum opduiken.

In de officiële leerprogramma's worden vaststaande, klassieke waarden overgedragen. Meestal verstoren ze de sociale, morele en spirituele orde niet, als ze die al niet zonder meer bekrachtigen. Maar er zijn ook heel wat marginale, subversieve, gekke filosofen die weten hoe ze moeten leven, lachen, eten en drinken en die houden van de liefde, de vriendschap en het leven in alle vormen – Aristippus van Cyrene (ongeveer 435-350 v.Chr.) en de filosofen van zijn Cyrenaïsche school, Diogenes van Sinope (vijfde eeuw v.Chr.) en de cynici, Gassendi (1592-1655) en de libertijnen, La Mettrie (1709-1751), Diderot (1713-1784), Helvétius (1715-1771) en de materialisten, Charles Fourier (1772-1837) en de utopisten, Raoul Vaneigem (geboren in 1934) en de situationisten, enzovoort.

Al maak je in eerste instantie kennis met weinig opwindende denkers – en maakt de docent een al even saaie indruk –, toch moet je er niet van uitgaan dat de hele filosofie wordt bepaald door trieste personages en arme stakkers die des te beter kunnen nadenken naarmate ze onhandiger in het leven staan en minder steun in hun bestaan ondervinden. De filosofie is een continent vol mensen, gedachten en tegenstrijdige en uiteenlopende ideeën dat je kunt benutten om een geslaagd bestaan te creëren, zodat je van je leven geniet en er dag in dag uit zelf vorm aan geeft. Het is de taak van je docent om je van een kaart en een kompas te voorzien en het is jouw taak je weg te vinden in deze ingewikkelde, maar boeiende wereld. Goede reis...

TEKSTEN

Raoul Vaneigem (België, 1934)

Werd een van de belangrijkste denkers van de protestbeweging van mei '68 door een veelgelezen boek: *Handboek voor de jonge generatie* (1967, vertaling 1978). Hij leverde de radicale kritiek op het kapitalisme, het instrument van dood en vervreemding, en verdedigde de revolutie als voorwaarde tot levensvreugde.

Rendabele dieren africhten

Is de school haar afstotende karakter uit de negentiende en twintigste eeuw kwijtgeraakt, toen ze geest en lichaam africhtte voor de harde werkelijkheid van productie en onderdrukking, en zich erop beroemde op te voeden door middel van plicht, gezag en tucht, en niet door middel van plezier en enthousiasme? Daar zijn we allerm minst zeker van en we mogen niet ontkennen dat ook onder de schijnbaar liefdevolle zorg van de moderne tijd het leven van middelbare scholieren nog steeds door talrijke achterlijke gewoonten wordt bepaald.

Heeft het schoolsysteem zich tot op heden niet voornamelijk laten leiden door één motief: de technieken van de dressuur verbeteren om het dier rendabel te maken?

Geen enkel kind stapt de drempel van een school over zonder het gevaar te lopen zichzelf kwijt te raken; ik bedoel dat uitbundige leven kwijt te raken, zo belust op nieuw inzicht en verwondering, dat het zo geestdriftig wil voeden in plaats van het onvruchtbaar te maken en te ontmoedigen door de saaie inspanning die abstracte kennis vergt. Het is verschrikkelijk dat die stralende ogen plotseling hun glans verliezen!

Tussen vier muren. Iedereen keurt het goed dat je daar zit, bevangen door een hypocriet ontzag, gevangen, gedwongen, met schuldgevoelens belast, beoordeeld, geprezen, gestraft, vernederd, van een etiket voorzien, gemanipuleerd, gekoesterd, geschonden, getroost en behandeld als een hummeltje dat om hulp en steun bedelt.

Waar klaag je over, protesteren de mensen die de wetten en regels bepalen. Is dit niet de beste methode om groentjes in te wijden in de onveranderlijke regels die de wereld en het leven bepalen? Ongetwijfeld. Maar waarom zouden jonge mensen zich nog langer aanpassen aan een maatschappij zonder vreugde en zonder toekomst die volwassenen nog slechts berustend kunnen verdragen, in toenemende verbittering en onbehagen?

Avertissement aux écoliers et lycéens ('Waarschuwing voor middelbare scholieren'),
Mille et un nuits, département de la librairie Arthème Fayard, 1998.

Jean Dubuffet (Frankrijk, 1901-1985)

Wijnhandelaar, ogenschijnlijk naïeve zondagsschilder, kunsttheoreticus. Wilde in de wereld van de creativiteit de invloed van zieken, krankzinnigen, eenvoudige en ongeletterde mensen, arbeiders en boeren in ere herstellen. Nam de mensen die de smaak van een tijdperk bepalen onder vuur: kooplieden, critici, intellectuelen, leraren...

De leraar: een zich vastklampende spons

▣ Leraren zijn eeuwige scholieren, scholieren die na hun schooltijd de school door de ene deur hebben verlaten om er door de andere in terug te keren, net als soldaten die bijtekenen. Het zijn scholieren die zich, in plaats van te streven naar volwassen, dat wil zeggen creatieve activiteit, vastklampen aan de positie van de scholier, dat wil zeggen aan passief in zich opnemen, zoals een spons dat doet. Het creatieve temperament laat zich onmogelijk rijmen met het beroep van leraar. Er bestaat meer verwantschap tussen de artistieke (of literaire) creatie en alle andere vormen van creativiteit (ook heel gewone, zoals bij handel, ambachtelijk werk of welke vorm van handwerk dan ook) dan tussen creativiteit en de louter ambtelijke houding van de leraar, die zich per definitie door geen enkele creatieve smaak laat bezielen en die zonder blijk te geven van persoonlijke voorkeur alles moet aanprijzen wat gedurende de langdurige ontwikkelingen in het verleden boven is komen drijven. De leraar inventariseert, erkent en bekrachtigt wat het meest op de voorgrond staat, waar en in welke tijd zich dat ook heeft voorgedaan.

Asphyxiante culture ('Verstikkende cultuur'), 1968, Minuit, 1986.

Karl Gottlob Schelle (Duitsland, 1777-?)

Sloot zich aan bij de stroming van de zogenaamde populaire filosofie die aan het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw afstand nam van het universitaire getto en van onleesbare filosofen, omdat men ze zo benauwend vond. Daarom wilde hij de beoefening van de filosofie en het dagelijks leven met elkaar in overeenstemming brengen.

Praktische toepassing op het leven

▣ De filosofie kan haar invloed, haar algemene overtuigingskracht niet behouden, als ze niet toegepast kan worden op het leven en op de wereld. Zelf bevat zij slechts de kiemen die in staat zijn het enorme gebied dat binnen het bereik van de mensheid ligt vrucht te laten dragen. Het is de taak van de praktische filosofie om de ontwikkeling van die kiemen vanuit de filosofie te bevorderen in hun verband met de diverse aspecten van het leven. Als men zich de hoogste en belangrijkste principes van de filosofie al heeft eigengemaakt, heeft men vast geen behoefte aan een dergelijke ontwikkeling, zo zullen de puur speculatieve

filosofen misschien denken: welnu, dat is geenszins het geval. Ieder afzonderlijk aspect van het leven heeft een eigen aard, vraagt afzonderlijk onderzoek, waartoe de rede niet op eigen houtje in staat is, en degene die dit soort onderzoek op zich neemt, brengt als filosoof de objecten van zijn onderzoek in overeenstemming met de eisen van de rede. De filosofie moet het domein van het leven vol vertrouwen benaderen; ze dient, wars van alle pretentie, in staat te zijn mensen in hun vrije tijd te vermaken en zou zich zelfs moeten bemoeien met de verfijnde genoegens van de mensheid om haar waarde eveneens voelbaar te maken op gebieden die ogenschijnlijk niets met filosofie te maken hebben en haar invloed uit te breiden tot het beschaafde deel der natie waarvan zij zo graag de genegenheid zou willen winnen.

Die Spatziergänge oder die Kunst spazieren zu gehen ('De wandelingen of de kunst uit wandelen te gaan'), Leipzig, 1802.

Jacques Derrida (Frankrijk, 1930)

Geestelijk vader van de deconstructie, de kunst om via analyse en ontcijfering na te gaan wat filosofische teksten werkelijk te zeggen hebben – in hun ideologische, politieke en metafysische toespelingen. Heeft gepleit voor de vernieuwing van het onderwijs in de filosofie op middelbare scholen.

Onderricht in kritisch vermogen

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens spoort vanzelfsprekend aan tot de vorming van personen die in staat zijn via 'schooling' inzicht te verwerven in de filosofie achter deze verklaring, en die daaraan de noodzakelijke kracht kunnen ontlenen om 'zich tegen tirannie te verzetten'. Deze leerlingen in de filosofie zouden in staat moeten zijn de Verklaring naar letter en geest bewust te aanvaarden, dat wil zeggen dat ze een zeker inzicht verwerven in het natuurrecht, in de essentie van de mens die vrij en gelijk wordt geboren en die anderen rekenschap verschuldigd is, wat tevens enig begrip vergt van taal en teken, van communicatie, van macht en van rechtsspraak en recht. Deze filosofie heeft een geschiedenis, haar afkomst ligt vast, haar kritisch vermogen is ontzagwekkend, maar haar beperkingen in geval van indoctrinatie zijn al even duidelijk. De [Franse] regering zou alles moeten doen, en heeft al veel gedaan, om onderwijs te geven in deze filosofie, om de burgers ervan te overtuigen: aanvankelijk op school en later tijdens alle vervolgopleidingen, en dat reikt veel verder dan het aloude 'uurtje filosofie' en is iets anders dan indoctrineren.

Du droit à la philosophie ('Over het recht op filosofie'), Galilée, 1990.

Vuillemin, cartoon in *Phosphore* (1998).

Pierre Hadot (Frankrijk, 1922)

Deed revolutionair werk met betrekking tot de geschiedenis van de oude Grieken en Romeinen (van de zesde eeuw v.Chr. tot de vijfde eeuw n.Chr.) door aan te tonen dat de aanvaarding van een filosofie in die tijd de verplichting schiep om het eigen leven radicaal te veranderen teneinde theorie en praktijk met elkaar in overeenstemming te brengen.

Lof aan het filosofisch leven

Er wordt vrij weinig nagedacht over wat filosofie eigenlijk is. Het is buitengewoon moeilijk er een definitie van te geven. Studenten in de filosofie laat men vooral kennismaken met filosofen. Het programma dat opleidt tot bevoegd leraar biedt hun bijvoorbeeld doorgaans Plato, Aristoteles, Epicurus, de stoïcijnen, Plotinus en, na de 'duistere' Middeleeuwen, die in de officiële onderwijsprogramma's maar al te vaak worden overgeslagen, Descartes, Malebranche, Spinoza, Leibniz, Kant, Fichte, Schelling, Bergson en enkele eigentijdse filosofen. Voor het examen moet de student een scriptie schrijven die aantoont dat hij goed op de hoogte is van de problemen die in de theorieën van deze of gene auteur worden behandeld. Een andere scriptie moet getuigen van het vermogen van de student om na te denken over een probleem dat 'filosofisch' wordt genoemd, omdat de klassieke of eigentijdse filosofen er in algemene zin aandacht aan hebben besteed. Op zichzelf valt daar niets op aan te merken. Naar het zich laat aanzien kunnen we inzicht krijgen in wat filosofie

is door filosofen te bestuderen. Toch kunnen we de geschiedenis van de ‘filosofie’ onderscheiden van de geschiedenis van de filosofieën, wanneer we onder ‘filosofieën’ de theoretische redeneringen en de systemen van filosofen verstaan. Naast deze geschiedenis is er inderdaad ruimte voor de bestudering van filosofisch gedrag en een filosofisch leven.

Qu’est-ce que la philosophie antique? ('Wat is de antieke filosofie?'),
Gallimard, 1996.

Een levenswijze kiezen

 Het filosofisch redeneren vindt dus zijn oorsprong in een levenswijze en een existentiële keuze, en niet omgekeerd. [...] Deze beslissing en deze keuze worden nooit in eenzaamheid genomen of gemaakt: er is nog nooit sprake geweest van een filosofie of van filosofen buiten een groep, een gemeenschap, kortom buiten een filosofische ‘school’. Een filosofische school heeft vóór alles te maken met de keuze voor een bepaalde levenswijze, een bepaalde existentiële optie die van de persoon in kwestie een totale verandering van zijn leven vergt, een omschakeling in hart en ziel die ten slotte de wens bij hem doet opkomen zijn leven op een bepaalde manier in te richten. Deze existentiële keuze leidt op haar beurt tot een bepaalde visie op de wereld, en het is de taak van de filosofische argumentatie om deze existentiële keuze even rationeel te onthullen en te rechtvaardigen als het daarbij behorende wereldbeeld. De filosofische argumentatie komt dus voort uit deze aanvankelijke existentiële keuze en verwijst hiernaar terug in de mate waarin zij, via haar logische overtuigingskracht en via de invloed die zij op de gesprekspartner wil uitoefenen, leraren en leerlingen ertoe opwekt om werkelijk in overeenstemming met hun oorspronkelijke keuze te leven, anders gezegd: in de mate waarin zij in zekere zin de praktische toepassing vormt van een bepaald levensideaal.

Wat ik dus wil zeggen, is dat de filosofische argumentatie moet worden opgevat binnen het perspectief van de levenswijze waarvan ze zowel de methode als de uitdrukking is en dat de filosofie dientengevolge vóór alles een manier van leven vertegenwoordigt, die echter nauw aan de filosofische argumentatie verbonden is.

Qu’est-ce que la philosophie antique? ('Wat is de antieke filosofie?'),
Gallimard, 1996.

DEEL I

Over de mens

Talismanbeeldje mu'po,
Kameroen